

Dr. Reşit Galip'in Atatürk'e Yakınmaları MD.Reşit Galip's Complaints to Atatürk

Şerafettin TURAN*

Öz

Cumhuriyetin ilk on yılındaki eğitim ve kültürel atılımlarda önemli görevler üstlenen ve milletvekilliği görevinde bulunan Reşit Galip'in 15 Aralık 1927'de kaleme aldığı ve "Huzur-ı Devletlerine (Yüce katınıza)" diye başlayan ve '12' sayfa bulan uzun mektubunda, kendisinin Atatürk tarafından kabul edilmemesine neden olduğunu sandığı Meclis koridorlarındaki bazı konuşmalar üzerinde durmakta, bunların Başbakan İsmet İnönü'ye yanlış yorumlanarak aktarılmış olabileceğini belirtmekte ve bununla ilgili bazı açıklamalarda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Reşit Galip, Atatürk, İsmet İnönü, Doğu İlleri, Kürtler

Abstract

MD. Reşit Galip, who was assumed important duties in educational and cultural progress in the first decade of Republic and served as deputy in the Grand National Assembly, wrote an letter to the Atatürk in 15th December, 1927. In this paper the letter, in which he explained the reasons why he was not recieved into his presence and his complaints to related to this issue will be dealt with along with his some explanations in this regard.

Key Words: Reşit Galip, Atatürk, İsmet İnönü, Eastern Provinces, Kurds

Cumhuriyetin ilk on yılındaki eğitim ve kültürel atılımlarda önemli görevler üstlenen Reşit Galip genç bir hekim olarak Mersin'de özel muayenehanesinde çalışırken Atatürk'ün dikkatini çekmişti. Babası Mehmet Galip Bey'in yargıçlık yaptığı Rodos'ta 1892'de doğduğunda kendisine Reşit adı verilmişti. Ama o dönemde baba adı bir soyadı gibi

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi.

kullanıldığından Reşit Galip olarak tanınmıştı. Kendisinden iki yaş büyük olan ağabeyi Hüseyin Ragıp, soyadı yarasından sonra Baydur soyadını almıştı. Reşit, ilköğrenimini özel dersler alarak tamamlamış, bir süre de *Alliance Israélite'e* devam etmişti. Rodos ve arkasından İzmir İdadî'lerini (lise) bitirdikten sonra 1911'de İstanbul'daki Askeri Tıbbiye'ye girmişti. Daha lise yıllarında İkinci Meşrutiyet'in getirdiği geçici özgürlük ortamında milliyetçi, hırslı ve heyecanlı bir genç olarak dikkatleri çekmişti. İzmir'de iken Meşrutiyet'in Temmuz ayında ilan edilmesinden esinlenerek *Ferday-ı Temmuz*, Tıbbiye'de de *Hakikat* gazeteleri ile *Sivrisinek* adını verdiği bir karikatür dergisi yayımlamıştı. Ayrıca, Tıbbiye'de *Türk Ocakları'nın* bir şubesini açmış, aynı zamanda öteki askeri okullardaki Ocak örgütlerinin müfettişliğini üstlenmişti. Balkan Savaşının ikinci dönemine gönüllü olarak katılmıştı. Bu savaşta yaralanmasına karşın Dünya Savaşında da gönüllü yazılmış, bu kez de Erzurum'da hastalanarak geriye dönmüştü. Bu nedenlerle, Tıbbiye'yi ancak 1917'de bitirmişti.

Fakülteye asistan olmuştu ama beğenmediği öğretim sisteminin yenileştirilmesi için *Mekteb-i Tıbbiye* adıyla bir broşür yayımlamış, bundan sonuç alamayınca da istifa etmişti. Köylere gerekli hizmetleri götürmek ve köy hekimliğini yaygınlaştırmak amacıyla 15 arkadaşıyla birlikte *Köycüler* adıyla bir dernek kurmuştu. Mondros Ateşkesinin imzalanmasından sonra, işgalleri protesto etmek için düzenlenen İstanbul mitinglerine katılmıştı. Yakın arkadaşı Dr. Lütfi Kırdar'ın aktardığına göre, Damat Ferit Hükümetine karşı kaleme aldığı bir bildiriye kendi elleriyle Polis Müdürlüğü kapısına yapıştırmıştı¹. Kurtuluş Savaşı döneminde Dr. Hasan Ferit'le birlikte Tavşanlı'da köy çalışmalarına başlamış, aynı zamanda *Müdafaai Hukuk* örgütünün başkanlığını üstlenmişti. Sakarya Savaşından sonra Ankara'da Sağlık Bakanlığı Hıfz-ı sıhha dairesi yardımcılığına getirilmişti. Lozan Antlaşması gereğince, Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus değişimi düzenlemek için kurulan ortak Mübadele Komisyonunda görev almıştı. Mersin'de serbest hekimlik yaparken *Yeni Mersin* gazetesinin başyazarlığını kabul etmiş, aynı zamanda *Yeni Adana* gazetesine Anadolu'nun ve Türklüğün nasıl kurtarılacağı, sağlık, kültür ve eğitim konularının nasıl çözüleceği sorunlarına ilişkin makaleler yazmayı sürdürmüştü. Temel sorunun köye gitmede ve köylüyü her yönde eğitmede düğümlendiğini vurgularken, öğretmenlerin durumunu yansıtan *Maarif Ordumuzun İzmihlali* başlıklı yazısında "Sağlığında, sıhhatinde karını doyurabilmekten mahrum, hastalığında ilaç parasını tedarikten aciz, gece ve gündüz maişet belasıyla dertli bir zavallı insandan hangi akla meslek aşkı bekleyebiliriz?" diye bu önemli soruna dikkatleri çekmişti².

¹ Şevket Elman, Dr. Reşit Galip, s. 354.

² *Yeni Mersin*, 14 Ocak 1923.

Atatürk 17 Mart 1923'te Mersin'e geldiğinde Millet Bahçesinde düzenlenen toplantıda söz alan genç doktor Milli Mücadele'nin zafere ulaşmasından kaynaklanan ve biraz da ateşi mizacından gelen duygularla "Sizin karşınızda, zaferlerinizden bahsetmeye lüzum var mı? Grueland'daki Eskimolardan Afrika'nın yanık ve kızgın çölleri ortasında sam yellerinden haber uman zencilere kadar herkes öğrendi.." diye başlayan bir hoşgeldiniz konuşması yapmıştı. Bu arada, Mustafa Kemal'in ordu müfettişliğinden istifa ederken açıkladığı "ulusun bağında bir ferd-i mücahid (savaşımıcı birey) olma nitelemesinden esinlenircesine "Sen bu milletin yalnız müncisi, yalnız bir halaskarı (kurtarıcısı) ve yalnız bir kahramanı değilsin, sen bunlardan daha çok büyüksün; sen bu milletin bir ferdisin. Senin en birinci büyüklüğün bu milletin bir ferdi olmakla iktifa ve iftihar etmekteğindir" demişti³. Atatürk te halka seslenirken "Genç ve çok kıymetli doktorumuz Reşit Bey'in sözleri bence iki nokta-i nazardan kabili taksimdir: Birincisi doğrudan doğruya kalbinin, vicdanının ve muhterem Mersin halkının vicdanının, benim kalbimdeki hissiyata tercüman olan hissiyatıdır. Buna teşekkürü ile iktifa edeceğim. Hakikaten muhterem doktorun dediği gibi, benim için dünyada en büyük mevki ve mükaşafat milletin bir ferdi olarak yaşamaktır"⁴ diyerek onu taktir ettiğini belirtmişti. Ayrıca, Reşit Galip'in burada ele aldığımız mektubunda açıkladığına göre Atatürk, kendisine yakında valilik ya da milletvekilliği gibi önemli görevler üstlenebileceğini söylemişti. Nitekim bu geziye katılmış olan İsmail Habib Sevük, Ankara'ya dönüş yolunda Atatürk'ün Reşit Galip'in Mersin'e mutasarrıf olarak atanmasını istediği fakat oradan alacağı maaşın serbest hekimlik gelirinden daha az olacağı anımsatıldığında bundan vazgeçtiğini aktarmaktadır⁵. Yaklaşık '2' yıl sonra General İzzettin Çalışlar Aydın milletvekilliğinden istifa edince Reşit Galip ara seçimde aday gösterilmiş ve böylece 1925 başlarında TBMM üyeleri arasına katılmıştı. Böylece Atatürk, çalışmalarını övgüyle izlediği için daha 1921'de *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin başyazarlığına getirdiği Hüseyin Rağıp'tan sonra onun küçük kardeşine de yönetimde önemli bir görev vermişti.

Reşit Galip, milletvekilliğinin ilk aylarında Meclisi ve ülkeyi etkileyen iki olayla karşılaşmıştı. Bunlardan ilki Ardahan milletvekili Halit Karsıalan'ın Meclis içinde Ali Çetinkaya'nın tabancasından çıkan kurşunla yaralanıp hayatını yitirmesi ve ikincisi de etkisi yıllar boyu sürecek olan Şeyh Sait ayaklanması idi. 9 Şubat 1925 günkü olayda Karsıalan'a ilk tıbbi müdahaleyi Reşit Galip yapmış fakat yaralı kurtarılamamıştı⁶. Ondan bir kaç gün sonra da (13 Şubat) Şeyh Sait ayaklanması başlamıştı. Fethi Okyar

³ A.g.y. 231 vd.

⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, 128 vd.

⁵ A.g.y. s. 397

⁶ Cemal Kutay, *Halit Paşa- Ali Çetinkaya Vuruşması*, İstanbul: 1955

Hükümeti ayaklanma bölgesinde bir ay süreli sıkıyönetim ilan etmiş ve buna ek olarak alınacak önlemler CHP grubunun 25 Şubat günlü toplantısında ele alınmıştı. Bu sırada, Reşit Galip hararetli bir konuşma yaparak asilerin en sert önlemlerle yok edilmesini istemişti. Fethi Okyar kabinesinin çekilmesiyle yeniden başbakanlığa atanan İsmet İnönü'nün girişimiyle *Takrir-i Sükun* yasası kabul edilmiş ve biri Ankara'da ve diğeri ayaklanma bölgesinde olmak üzere '2' *İstiklal Mahkemesi* kurulması kararlaştırılmıştı. 7 Mart'ta Meclis'te yapılan seçimlerde de Reşit Galip, Ali Çetinkaya başkanlığındaki *Ankara İstiklal Mahkemesi* üyeliğine seçilmişti.

Mahkeme için Hacı Bayram türbesine giden yolun alt kısmındaki eski bir bina kiralanmıştı. Mahkeme 12 Mart'ta bir bildiri yayımlayarak göreve başlamıştı. Kışkırtıcı yayın yaptığı ileri sürülen kimi gazetecilerle komünistlikle suçlananların ve asıl önemlisi İzmir Suikası ile ona eklenen İttihatçılığı canlandırma gibi önemli davalara bakan, *Terakkiperver Cumhuriyet Parti*'sinin çalışmaları hakkında hükümeti uyaran ve bu arada gezici olarak İzmir'de ve Anadolu'da çeşitli yargılamalarda bulunan mahkemenin görevi, '2' yıl sonra 7 Mart 1927'de sona ermişti ⁷.

Bu denli önemli kararlar veren mahkemelere ve üyelerine karşı toplumun değişik kesimlerinde bazı tepkiler, kırgınlıklar doğması doğaldı. Reşit Galip, mektubunda görevleri sona erdiğinde kendilerine hükümetçe birer binek otomobili verildiğinden söz etmektedir ki bu bağış, ödüllendirmeden çok koruma amaçlı olmalıdır. Reşit Galip Atatürk'ün devrimci atılımlarda görev alabilecek bir kişi olarak yakın çevresinde bulunmuştu. Yine mektuptaki anlatımına göre, İş Bankasının kuruluş yıldönümü için Gazi Orman Çiftliği'nde düzenlenen törende Atatürk onu yanındakilere "*Bu hem doktordur, hem siyaset doktorudur, hem edebiyat doktorudur ve güzel arkadaştır*" diye tanıtmıştı. Başbakan İsmet İnönü'nün Pembe Köşk'te verdiği suarede (22 Şubat 1927), Alman Büyükelçisi Nadolny ile kadeh kaldırılırken de, "*Bu da rüesadandır, bizimle içsin*" diye onu çağırılmıştı. Kızılay Balosunda ise "*Beni dinleyiniz! Bunu Mersin'de buldum. Mühim bir gün gelecek, Doktor iş başına geç diyeceksiniz ve bu adam iş görecektir!*" diye ondan övgüyle söz etmişti. Bunları sıralayan Reşit Galip, Atatürk'ün 1927 yazında Dolmabahçe Sarayında kendisi için "*Ben bu doktoru çok severim!*" dediğini de eklemektedir.

Bunların dışında Reşit Galip, hastalığı hakkında dolaşan söylentiler üzereine Atatürk'e bir mektup yazarak acil şifalar dilemiş, Atatürk te ona "*Hissiyatınıza teşekkür ederim. Mühim bir rahatsızlığım yoktur. Yakında görüşürüz kardeşim*" diye yanıt vermişti ⁸. Ama sonbahara girerken, daha doğrusu TBMM'nin 1 Kasım'da yeni çalışma yılına başlamasından sonra

⁷ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İzmir: 1988, s.354-474.

⁸ Elman, s.226

bazı nedenlerle Atatürk'le ilişkilerinde bir soğukluk başlamış ve sevgili doktor Çankaya'ya çağrılmaz olmuştu. Mektubunda belirttiğine göre, 9 Aralık 1927 günü Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Rusuhi Savaşçı'ya başvurarak Köşke kabul edilmesini dilemiştir. Aradan bir kaç gün geçmesine karşın buna herhangi bir yanıt alamamış, Rusuhi Bey'e telefonla da ulaşamayınca durumu bir mektupla açıklamak gereğini duymuştur.

15 Aralık 1927'de kaleme aldığı ve "*Huzur-ı Devletlerine (Yüce katınıza)*" diye başlayan ve '12' sayfayı bulan bu uzun mektubunda, kendisinin kabul edilmemesine neden olduğunu sandığı Meclis koridorlarındaki bazı konuşmalar üzerinde durmakta, bunların Başbakan İsmet İnönü'ye yanlış yorumlanarak aktarılmış olabileceğini belirtmekte ve bununla ilgili bazı açıklamalarda bulunmaktadır.

Meclisin açılmasına karşın gündemdeki maddelerin azlığı nedeniyle yoğun bir çalışmanın henüz başlamadığını bu nedenle milletvekillerinin aralarında değişik konularda konuşmalar yaptıklarına işaret eden Reşit Galip, Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılmasına karşın güncelliğini koruyan Doğu illerinde alınacak önlemler üzerinde durduklarını belirtmektedir. Kendisine verilen ancak çok masraflı olan otomobili satmak için bir gün Ziya Gevher ile görüşürken, Afyon milletvekili Ali (Çetinkaya) ile Avni Paşa'nın yanlarına gelmesiyle onun Adana'daki çiftliğinden söz edilmiş, o yörede asayiş bozanelerin çoğunlukla Doğudan gelen Kürtler olduğu öne sürülmüş. Bu arada Reşit Galip Fransız yazarı Pierre Redau'nun Kürtlerin '50' yıl öncesinden başlayarak Kilikya'ya akın etmelerinin Fransa açısından olumlu bir gelişme olduğunu savunan kitabını okuduğunu söylemiş. Aralarına katılan Necip Asım bir Ermeni milletvekilinin seçimlere ilişkin *temsili bir sistem* önerdiğinden bahsederken Trabzon milletvekili Hasan Bey (Saka)'ın hararetli konuşması söyleşiyi bir münakaşaya dönüştürmüştü. Saka'nın kendisine "*içeride Kürsü var, söyleyebilirsen orada söyle!*"demesi üzerine Reşit Galip "*Orada da söyleyebilirim!*" yanıtını verirken, hükümetin bu konuda çok "ketum" davrandığını, açıklama yapmadığını da eklemiştir.

Onu izleyen günlerdeki CHP grup toplantısında İsmet İnönü, Doğu illerinde alınacak önlemler ve Genel Müfettişliklerin kurulmasına ilişkin tasarı hakkında açıklama yaparken, bu konuda eksik bilgi edinenlerin koridorlarda gerçeğe uymayan dedikodular yaptıklarını, bu davranışın iyi olmadığını, bu gibilerin gelip kürsüde konuşmalarını istemiş. Bunun üzerine, Başkan vekili Ali Bey'in uyarısına karşın toplantı salonuna girerek söz alan Reşit Galip, kendi deyimiyle de *fevrani (kızgınca)* bir lisanla konuşmuş. Grup toplantısından sonra, İnönü'nün kendisini okşamasına sevinirken, çıkan bazı söylentiler nedeniyle Başbakanı Anadolu Klübünde ziyaret ederek kabahatli ise affedilmesini dilemiş ve ellerinden öpmüş. Böyle olmasına karşın iki gün sonra siyaset kulislerinde "*Reşit Galip mahvolmuştur!*" sözleri dolaşır olmuş.

Bu durum karşısında Cumhurbaşkanı'na başvurmak gereğini duyan Reşit Galip, umduğu randevuyu alamayınca olayları mektupla bildirmeyi zorunlu bulduğunu belirtmekte ve tek isteğinin “*Pek muhterem, muazzez Paşam*” diye seslendiği Atatürk'ün “*damla damla toplayıp biriktirdiğini*” belirttiği teveccühlerinin iadesi olduğunu vurgulamaktadır.

Reşit Galip'in Atatürk'ün sevgi ve desteğini yeniden kazanmak için yaptığı bu başvurunun oldukça uzun bir süre sonra olumlu sonuç verdiği görülmektedir. Öyle ki milliyetçi tutkuları ile bağlı olduğu *Türk Ocakları*'nın 23 Nisan 1930 günkü kurultayında “*Türk tarihini ve uygarlığını bilimsel bir biçimde incelemek için*” için oluşturulan ‘16’ üyeli *Türk Tarih Heyeti*'ne seçilmiş ve bu kurulun Genel Sekreterliğine getirilmişti. Aynı zamanda, Atatürk'ün isteğiyle yeni kurulan muhalefet partisine katılmıştı.

Atatürk'ün çok önem verdiği tarih çalışmalarına öncülük edecek bu kurul, Ocakların 10 Nisan 1931'de kapatma kararı alması üzerine varlığını 15 Nisan 1931'de kurulan *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurum)* içerisinde sürdürmüştü. Söz konusu kurul çalışmalarını çoğu kez Atatürk'ün de katıldığı toplantılarda sürdürdüğünden Reşit Galip te yeniden Cumhurbaşkanı'nın yakın çevresi içerisinde yer almıştı. Örneğin Cumhurbaşkanı yaverlerince tutulan *Nöbet Defteri* , 1931 sonbaharından başlayarak Reşit Galip'in sık sık Çankaya'da Cumhurbaşkanı'nın konukları arasında yer aldığını göstermektedir. O, kurulun genel sekreteri olarak ilk aşamada *Türk Tarihinin Ana Hatları* adıyla yayımlanmasına karar verilen araştırmanın *Etiler (Hititler)* bölümünü Mehmet Saffet'le birlikte yazmayı üstlenmişti. Ayrıca, 2 Temmuz 1932'de toplanan Birinci Türk Tarih Kongresinde ateşin bir dille *Türk Tarih Tezi*'ni savunmuş ve *Türk Irk ve Medeniyet Menşesine Umumi Bir Bakış* adlı bir de bildiri sunmuştu. Bunda Türk tarihinin efsanelerden ve yanlış suçlamalardan kurtarılması, Türk sanat ve uygarlığına önem verilmesi zamanının geldiğine işaret ederek “*Türk tarihine asırlardır katran yağdıran yerli ve yabancı taassup bulutlarını paralıya paralıya dağıtacak, Türk tarihi Ergenekon'dan çıkacaktır*” demişti⁹.

1930 Temmuz'unda izinli olarak yurda gelen Paris Büyükelçisi Fethi Okyar Yalova'da bulunan Atatürk'ü ziyarete gittiğinde Reşit Galip'i tarih kurulunun öteki üyelerinden Yusuf Akçura ve Samih Rıfat'la beraber Cumhurbaşkanı ile çalışırken görmüştü. O buluşmada Okyar'ın yeni bir parti kurması kararına varılınca Atatürk, kız kardeşi Makbule'den başlayarak yakın arkadaşlarından bazılarının bu partiye girmelerini önerirken Reşit Galip'i de onlar arasında saymıştı. Böylece o da muhalefet partisi öncüleri arasına katılmış ve Ahmet Ağaoğlu'nun esaslarını saptadığı Parti

⁹ Birinci Türk Tarih Kongresi, Ankara: 1932.

Programına Okyar, Tahsin Uzer ve Nuri Conker'le birlikte son biçimini vermeye çalışmıştı¹⁰.

Gerçi *Serbest Cumhuriyet Parti*'sinin ömrü uzun olmamıştı ama Reşit Galip, partinin kapatma kararı almasından önce istifa etmişti. Tarih kurumu üyesi olarak etkin görevini sürdürmüş ve Atatürk'ün resmi ve özel kuruluş temsilcileriyle çıktığı ve 1930 Kasım'ından 1931 Martı'na kadar süren yurt gezisine katılmıştı. Onun arkasından toplanan CHP Kurultayında *Türk Ocakları* yerine *Halkevleri* adıyla yeni bir örgüt kurma kararı alındığında Reşit Galip te bunun kuruluş hazırlıkları içinde yer almıştı. 19 Şubat 1932'de 14 Halkevi'nin açılması nedeniyle düzenlenen törende CHP Genel Sekreteri Recep Peker'den sonra kürsüye gelerek Halkevleri'nden beklenen görevler ve onların çalışmalarını düzenleyen yönetmelik hakkında ayrıntılı bilgiler vermişti. Halkevleri'nin kültür alanında çok önemli bir atılım olduğunu vurguladıktan sonra her halkevinde oluşturulması öngörülen şube ya da kollar hakkında açıklamalarda bulunmuştu. Onun vurguladığına göre, eskiden Türklerce kutsal sayılan '9' rakamından esinlenerek halkevlerinde oluşturulacak kol sayısının '9' olması kararlaştırılmıştı. Kollara *Dil, Edebiyat, Tarih—Güzel Sanatlar—Temsil* (Tiyatro ve seyirlik oyunları) – *Spor—Sosyal Yardım—Halk Dersaneleri ve Kurslar-- Kütüphane ve Yayın—Köycülük—Müze ve Sergi* diye adlar vermenin ve onlara yüklenen görevlerin Atatürk'ün benimsediği ve CHP programında öngörülen ilkelere dayandığı kadar Reşit Galib'in de öteden beri üzerinde durduğu, halk sağlığı, eğitim, öğretim ve köylere hizmet götürülmesiyle örtüştüğü görülmektedir¹¹.

Çok geçmeden *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* (1936'dan sonra *Türk Dil Kurumu*) kurulduğunda, Hüseyin Kazım Özdilci'nin çıkarmakta olduğu *Öz Dilimiz* adlı derginin başyazarlığını kabul etmiş olan Reşit Galip, Türkçe'nin ulusal ve aynı zamanda bir bilim ve kültür dili düzeyine çıkartılmasını öngören bu kuruluş içinde de yer almıştı.

Ancak bu arada Reşit Galib'in Dolmabahçe'deki bir akşam yemeğinde, Atatürk'e öğretmenlik yapmış olan Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay'ı eleştirmesi Çankaya ile olan ilişkilerini kısa bir süre de olsa gölgelemişti. 1932 ilk aylarında olması gereken bir akşam yemeğinde kız öğrencilerin kısa etek, kısa çorap ve kısa kollu kazak giymelerinin doğru bulmayan ve bayan öğretmenlerin Ankara Halkevi'nde sahneye çıkmalarını yasaklayan Esat Bey'in davranışını gericilik diye suçlayınca, Atatürk bu konunun daha sonra tartışılmasını önermişti. Fakat Reşit Galip, *Bu sofrada inkılapları zedeleyecek icraattan bahsedilmesi küstahlıktır* diye sert bir yanıt vermişti. Bunun karşısında Atatürk kendisini "*Yorgun görünüyorsunuz, gidip istirahat edebilirsiniz!*" diye uyarıyordu fakat o, daha da alevlenerek "*Burası milletin*

¹⁰ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, 377, 446, 476.

¹¹ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk*, 580 vd.

sofrasıdır, kovulmamalıyım. Kendimi iyi hissediyorum, kalkmam” diye dikleşmişti. Bu durum karşısında Atatürk, “*O halde biz kalkalım, masayı Beyefendiye bırakalım!*” diyerek odasına çekilmişti. Diğer konuklar da kalkınca tek başına kalan Reşit Galip, o gece bir koltukta sabahlamıştı. Ankara’ya dönebilmek için de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri tevfik Bıyıklıoğlu’ndan ‘25’ lira borç almak zorunda kalmıştı¹².

Bu çatışmanın Reşit Galib’in ateşin yaradılışından kaynaklandığı kuşkusuzdu. Çankaya sofrasında bulunanlardan Vasfi Zorlu, Reşit Galib’in Atatürk tarafından sevilen bir genç olduğunu belirtirken onu “*evin şımarık çocuğu*” olarak nitelemekte ve “*herşeyi söyler, hoş görürdü Atatürk onu*” diye eklemektedir¹³. Nitekim onun yalnız başına kaldıktan sonraki durumunu öğrenen Atatürk, “*Cebinde beş parası yok ama karakterinden hiç taviz vermiyor*” diyerek dolaylı da olsa davranışını taktir etmişti. Çok geçmeden de olsa Esat Bey Milli Eğitim Bakanlığında istifa etmiş ve yerine Reşit Galip getirilmişti (19 Eylül 1932).

26 Eylül 1932’de Dolmabahçe’de Atatürk’ün huzurunda toplanan *Birinci Türk Dili Kurultayı*’nın açılış konuşmasını yapan Başkan Samih Rıfat’tan sonra ilgili bakan olarak söz alan Reşit Galip, böyle bir örgütlenmenin nedenlerini “*Onyedi milyon Anadolu Türk’ü içinde ancak yüzde 10’a varabilecek bir zümrenin anlayabildiği dile Türkçe denmez. Selçuklulardan beri sekiz asır süren şaşkın inat ile, şuursuz ve kozmopolit bir dalaletle (aymazlıkla)Türkçe, bizzat Türkler tarafından ölüm çukuruna sürüklendi. Çok defa, hiç bir mecburiyet olmaksızın kapitülasyon bağışlayan Osmanlı diplomatları gibi, Osmanlı müellifleri (yazarları), şairleri, edipleri, alimleri de yabancı istilasına karşı Türk dilinin kapısını ardına kadar açtılar. Böylece dilimiz Türkçe olmaktan çıktı... Son 22 yıllık Türkçülük cereyanının gittikçe artan ve genişleyen saflaştırma gayretlerine rağmen bu dil hala Türkçeleşmedi*” diye özetlemişti. Arkasından Türk ulusuna bilimi ve kültürü, halkın da anlayabileceği ortak bir dille sunmak gerektiğini belirterek, bunun için ilk aşamada Anadolu halk dilinde yaşayan ve 80 bin kadar olduğu sanılan sözcüklerin temel alınabileceğine, eksikliklerin de eski yazma eserlerden ya da başka Türkçe lehçelerinden taranacak sözcüklerle giderileceğine işaret etmişti¹⁴. Kurultay devam ederken basına yaptığı açıklamada ise, kuşkusuz Atatürk’ten aldığı destekle, halk dilinde yaşayan sözcüklerin altı ay gibi kısa sürede derlenmesine çalışılacağını başta Milli Eğitim aile olmak üzere tüm devlet kuruluşlarının buna yardımcı olacaklarını ayrıca bir *Osmanlıca-Türkçe Sözlük* hazırlanacağını, öte yandan kurumdaki bilimsel heyetlerin de özellikle terimler üzerinde durup buna ilişkin kuralları saptayacakları açıklamıştı¹⁵. Bakan olarak, “*Türk Dili Söz Derleyicilerine*”

¹² H. Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar*, 48 vd. krş. İsmet Bozdağ, *Atatürk’ün Sofrası*, 77 vd.

¹³ Nazmi Kal, *Atatürk’le Yaşadıklarını Anlatılar*, 38.

¹⁴ *Birinci Türk Dili Kurultayı*, İstanbul: 1933.

¹⁵ Elman, s. 187.

başlığıyla yayımladığı genelgede Türkçe'nin aslında varolan zenginliğini ortaya çıkarmanın zorunlu olduğunu belirterek onları Atatürk'ün *Maarif Ordusu* dediği kurtarıcı orduda görev almaya çağırmişti.

Gerçekten de yurt çapındaki *Söz Derleme* çalışmaları öğretmenlerin yurt düzeyinde bu çabaya yürekten katılmaları ile sürdürülebilmişti. Bir süre sonra kurucu Başkan Samih Rifat vefat ettiğinde (3 Aralık 1932), Reşit Galip, kurum tüzüğü'nün 4. maddesine göre, o zamana kadar "*Onursal Başkanı*" bulunduğu Türk Dil Kurumu Başkanlığı'nı da üzerine almıştı. Kurumda kendisiyle birlikte çalışan İbrahim Necmi Dilmen'in belirttiğine göre, derin bir dil bilgini olmamasına karşın sezgisi ve zıt düşünceleri ortak bir doğrultuda birleştirme yeteneğiyle dil devriminde "*inanlı bir işadamı*" rolü oynamıştı.

Reşit Galip'in Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilmesi kamuoyunda olumlu karşılanmıştı. Burhan Belge yeni bakandan geniş kapsamlı ve kısa sürede sonuç verecek bir terbiye (eğitim) planının beklendiğini söylerken Falih Rıfkı Atay, kökü köyde ve halkın bağrında olmayan hiçbir rejimin sağlam olamayacağını belirterek eğitim öğretimin köye ve halka götürülmesi gerektiğini belirtmişti. Burhan Belge ise, yeni bakandan kültür ve bilim adına beklenen hizmetleri *Yeni Üniversiteyi Kurmak – Laik ve İnkılapçı terbiyeyi hayat haline koymak—Mektepte müsbet kafayı herşeyden üstün tutmak* diye sıralamıştı. Köycülüğü esas alan Reşit Galip te verdiği ilk demeçlerde öğretimin her aşamasında köklü değişiklikler yapmak için çalışmalara başladığını, her köyde okul açmaya olanak bulunmadığından *Yatılı Köy Pansiyonları* sayısının artırmaya çalışılacağını, Diyarbakır, Gaziantep ve Antalya'da da yeni liseler açılacağını söylemişti. Kısa bir süre sonra da başkent Ankara'da *Milli Müze, Milli Kütüphane ve İlimler ve Sanatlar Akademisi* gibi '3' önemli kurum açmayı kararlaştırdıklarını belirtmişti. Milli Müze'nin bir Anadolu Müzesi olması ve kazılarda çıkartılan Hitit dönemli bulgularının orada sergilenmesi öngörülmüştü. Böylece günümüzde dünyanın sayılı müzeleri arasına giren *Anadolu Medeniyetleri Müzesi* onun bakanlığı döneminde tasarlanmıştı. *Milli Kütüphane*'nin bir milyon kitaplık bir derlemeyi içerlemesi kararlaştırılmıştı. Bilimin ve güzel sanatların desteklenmesi, geliştirilmesi ve bu alanda çalışanların ödüllendirilmesi için açılması gerekli görülen *İlimler ve Sanat Akademisi*'nde ise yine '9' rakamının uğurundan esinlenerek '9' şube bulunması yeğlenmişti. Ancak bunlardan *Milli Kütüphane* yıllar sonra 1948'de kurulabilmişti. Akademi'ye gelince, bu konuda değişik adlarla yapılan girişimlerden sonra *Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)* kurulmuştur (1991). Ancak bunun, Reşit Galip'in öngördüğü *Bilim ve Sanat Akademisi*'nin kapsam ve niteliğinde olmadığını belirtmeliyiz.

Bir ülkü ve ideal adamı olan Reşit Galip, *Milli Mefkûre (Ulusal Ülkü) Parolası* başlıklı yazısında Atatürk'ün öncülüğünde saptanan '6' ilke'nin,

Türk ulusunun “*Medeniyet safında en ileri olmak*” yolundaki istencinin ve özleminin yansıması olduğunu vurgulayarak bunların gerekçelerini ve amacını açıklamaya çalışmıştı. Ona göre, yeni devlette devlet başkanlığı hanedana ya da anayasa ile verilen verasete dayanmadığı için Türk ülkücülüğü doğal olarak *Cumhuriyetçi* olacaktı. Türk ulusunun refah ve saadeti için çalışma bütün insanlığa da hizmet etmek olduğundan bu ülkü *Milliyetçi* demektir. *Halkçılık*, ulusu sınıflara bölmeden bütün cihazları ve hücreleri sağlıklı normal bir vücut olarak ileri götürme ve yükseltme amacına yöneliktir. Türk ulusunun binlerce yıl onurla tuttuğu en ileri sırdan bir kaç yüzyıldır geri atan siyasal nedenlerin en suçlusu, din ile dünya işlerinin muhafazakarlık ve taassup lehine birbirine karıştırılması olduğu için *Laiklik* devrim ilkeleri içinde büyük önemle yer almıştı. Devletin ve bireyin çalışma alanları belirli sınırlar içinde ayrılmakla birlikte, kaybedilmiş olan mesafenin çabuk kazanılması için bütün devlet güçlerinin gerekli alanlarda ulusal yükseliş amacı emrine verilmesi gerektiğinden *Devletçilik* ilkesi benimsenmişti. Nihayet, devrimciliğin dinç ve atılgan ruhu hasta, gerici ve kararsız olan evrimci (tekamülcü) ruhla sürekli çarpışma halinde olmadıkça dünya yürüyüşünde ön sıraya geçme olanağı bulunmadığından Gazi Mustafa Kemal kuşağı *Devrimci* olmuştur.

Bu değerlendirmelerden sonra Reşit Galip yazısını *Türk devrimi ülkücülüğünün cennetine ancak topluma samimi ve özverili ruhla hizmet etmek yolundan girilebileceğini* belirtmekteydi¹⁶.

Bütün bunlar için yeni kuşakların bu ideallere ve ilkelere inanmış aydınlar olarak yetiştirilmesi gerekirdi. Bu görev de Milli Eğitim Bakanlığına düştüğünden Reşit Galip ilkokuldan başlayarak öğrencilere bu ruhu aşılama yönelmışti. Cumhuriyet 10. yılını doldururken 23 Nisan 1933 sabahı çocuklarına kendi yazdığı bir andı okutmuş ve o gün Çocuk Haftasının açış konuşmasında da bu metni tekrarlayarak şunları söylemişti:

“Güzel yüzlü, güzel özlü Türk yavruları!...Size bugün şu işi veriyorum. Bayram biter bitmez, mekteplerinize döndüğümüzde ilk günden başlayarak birinci derse girdiğiniz zaman sınıflarınızda hep birden ve her gün şu sözleri tekrarlayacaksınız:

Türküme, doğruyum, çalışkanım. Yasam: Küçükleri korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, budunumu özümünden çok sevmektir. Ülküm: Yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun!”

Bu konuşmanın ardından Bakanlıkça yayımlanan bir genelge ile Cumhuriyet’in 10. yılından başlayarak okullarda her gün hep bir ağızdan okunan bu and, ne yazık ki son yıllarda yanlış yorumlamalar yüzünden gereken ciddiyetle uygulanmaz olmuştur.

¹⁶ A.g.y. s. 63

Reşit Galib'in bakanlığındaki en büyük dönüşüm kuşkusuz ki 1933 *Üniversite Reformu* olmuştu. *İstanbul Darülfünun*'nun Cumhuriyet'in gerektirdiği çağdaş bir bilim ve öğretim kuruluşuna dönüştürülmesi gerektiğine 1931'de karar verilmişti. Bunun için yabancı bir uzmandan yararlanılmasının daha uygun olacağı düşüncesiyle de *Cenevre Üniversitesi* profesörlerinden *Albert Malche* davet edilmişti. 16 Ocak 1932'de Ankara'ya gelen Malche, Başbakan İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Esat Sogay ile görüştüktan sonra İstanbul'da incelemelerde bulunmuş ve düzenlediği raporu Haziran başlarında bakanlığa sunmuştu. Atatürk te kendisine sunulan ayrıntılı raporu çok dikkatle incelemiş ve görüşlerini '81' not olarak sıralamıştı. Bunların en önemlisi Darülfünun'da öğrencileri bireysel düşünmeye ve araştırmaya yönlendirecek nitelikte bir öğretim yerine ansiklopedik bilgiler verilmekle yetinildiği ve bilinçli bir biçimde belirli bir noktaya yönelmeyi gerçekleştirecek bilimsel ve düşünsel bir çabanın bulunmadığını vurgulaması idi. Bu nedenlerle yapılması gereken işlemi şöyle saptamıştı: *İstanbul Darülfünun'nu lağvolunmuştur: yerine İstanbul Üniversitesi kurulacaktır* ¹⁷. Karar Reşit Galib'in bakanlığa getirilmesinden önce alınmıştı. Ancak uygulama Milli Eğitim Bakanlığınca yürütüleceği için Esat Sogay'ın yerine onun getirilmesi gerekli görülmüştü.

Yeni bakan Darülfünun ıslahatı konusundaki görüşünü, şöyle açıklamıştı: *"Memlekette büyük politik ve sosyal inkılaplar yapılmıştır. Darülfünun bu büyük değişikliklere seyirci kalmıştır... Darülfünun'da bu harekete karşı bir ilgi uyandırmak için üç yıl çalışılıp beklendi. İstanbul Darülfünun'nu sesini bile çıkarmadı..."*

31 Mayıs 1933'te TBMM'ce kabul edilen yasaya göre, Darülfünun 31 Temmuz tarihiyle kapatılıp yerine 1 Ağustos'tan geçerli olmak üzere *İstanbul Üniversitesi* kuruluyordu. Geçici öğretim kadrosu Milli Eğitim Bakanlığınca saptanacaktı. Uygulamanın nasıl olacağını saptamak için de Bakanlıkça Matematik profesörü olan Kerim Erim, Müsteşar Salih Zeki ve müfettişlerden Avni Başman ile Rüştü Uzel'den oluşan bir komisyon kurulmuştu. İncelemeler sonucunda mevcut kadrodan '150'ye yakın müderris ve müderris yardımcısının (profesör, doçent) görevlerine son verilmişti ¹⁸. Bu nedenle 18 Kasım 1933'te öğretime başlayan Üniversite öğretimdeki boşlukları Nazi rejiminden kaçan Alman bilim adamları ile doldurulmasına çalışmıştı.

Yeni öğretim kadrosu saptanırken Darülfünun'u ziyaret eden Reşit Galip toptan görevden çıkarmanın söz konusu olmadığını ve çok adil

¹⁷ Metin, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.1 s.1

¹⁸ Hors Widmann, çev. A. Kazancıgil- S. Bozkurt, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, İstanbul: 1981; Mete Tunçay- H. Özen, "1933 Darülfünun Tasfiyesi", *Yeni Gündem-Bilim ve Sanat*, Ekim, 1984.

davranılacağını belirtmişti. Öte yandan Üniversite'ye dönüştürülmede '7 Araştırma Enstitüsünün kurulacağını, bunlardan birinin *Türk İnkılabı Enstitüsü* olacağını açıklamıştı. Söz konusunu Enstitünün siyaset, hukuk, ekonomi ve toplumsal alanlarda Türk devrimini doğuran nedenleri, devrimin ana öğelerini, ilkelerini ve devrimden kaynaklanan Türk geleceği konularında araştırmalar yapması, bunlarla ilgili belge ve bilgi toplaması öngörülmüştü. Böylece bir yıl sonra fakülte ve yüksek okullarda okutulacak *Türk İnkılabı* dersleri için ilk adım atılmıştı.

Ne var ki Üniversite reformu yasasının yürürlüğe girmesinden önce yoğunlaşan eleştiriler yüzünden Reşit Galip 13 Temmuz 1933'te Bakanlıktan ayrılmıştı. Anadolu Ajansına verdiği demeçte ayrılmasına neden olarak iki haftadır süren rahatsızlığını göstermişti ama asıl nedenin Üniversite kadrosunun saptanmasına dayanan yakınma ve söylentiler olduğu açıktı. Nitekim o dönemde Bakanlık müfettişlerinden olan Hasan Ali Yücel, Reşit Galip'in üniversite kadrolarının saptamaya girişmekle ateşle oynadığını ve yararları tehlikeye girenlerin bilim aracılığıyla politikada destek aradıklarını belirtmektedir¹⁹. Başbakan İnönü onun istifasıyla boşalan görevi vekaleten Sağlık Bakanı Refik Saydam'a vermiş, bir süre sonra da Y. Hikmet Bayur bakanlığa getirilmişti. Talim- Terbiye Kurulu Başkanı İhsan Sungu, Reşit Galip'in beklenmedik ayrılışının Bakanlıkta yarattığı dalgalanmayı, "*Türk maarifine yaptığımız büyük hizmetlere her gün yeni bir başarı silsilesi katmakta olduğunuz bir sırada iş başından çekilmeniz herkese elem verdi*" diye dile getirmişti.

Bakanlıktan ayrıldıktan sonra, Keçiören'deki evinde zengin kitaplığında incelemeye dalan Reşit Galip, bir ara gittiği İstanbul'da bir deniz kazası geçirmişti. Kalamış koyunda denize giren kızlarından küçüğü suya gömülünce sandaldan denize atlayarak onu kurtarmış ama bu kez kendi sandalları devrilmişti. Etraftan yetişenler onları kurtarmıştı fakat Ankara'ya döndüğünde rahatsızlığı zatürreye dönüşmüştü. Tedavi görmesine karşın kurtulamamış ve henüz '42' yaşında iken 5 Mart 1934'de hayata gözlerini yummuştu. Cenaze törenine çok büyük bir kalabalık katılmış ve Cebeci mezarlığında toprağa verilmişti. Onun kaybı karşısında duyulan üzüntüyü çarpıcı bir değerlendirme ile dile getirenlerden Namık Edip Ambarcıoğlu şunları yazmıştı:

*"Biz Necati (Mustafa)'de inkılabın en heyecanlı bir tutkunu, Reşit Galip'te bilgili inkılapçıların çelik ve mert iradesini kaybettik. Bunlardan ikisi de gençti, ikisi de yenen insan elinin yenemediği, yenemeyeceği oldu. Onlar Büyük Şef'im emrinde inkılabın birer serdengeçtisi gibi çalıştılar, birer Dumlupınar kahramanı gibi öldüler"*²⁰.

¹⁹ Elman, A.g.y. s. 424.

²⁰ A.g.y. s. 311.

Yıllar sonra 1947'de her iki kahramanın naaşları yerlerinden alınarak Asri Mezarlığı nakledilmişti.

Türkiye

Büyük Millet Meclisi

Azasına Mahsustur

Pek muhterem ve muazzez Gazi Paşa hazretlerine arz ve takdim kılınmıştır

Aydın Mebusu Reşid Galib

***

Huzur-ı devletlerine,

Pek muhterem, muazzez Paşa hazretleri,

Altı gün kadar evvel Rusuhi Beyefendi delaletiyle nezd-i devletinizde bazı maruzatta bulunmaklığımıza müsaade buyurulması istirhamını arz etmişdim. İki uzun gün Rusuhi Bey'in cevabına intizardan sonra müteakib iki daha uzun gün zarfında da ibtidadan tahmin ittiğim akibetin sarahatle tavazzuhuna vasıl olmak için tekrarla mütezahir ısrarımla bu cevabı kendilerinden telefonda aramak istedim. Rusuhi Beyefendinin bendenizle telefon vasıtasıyla dahi karşılaşmaktan nazikâne ictinabı, alacağım cevabın ağır olacağını ibraz ve isbata pek ziyade kâfi idi. Derin bir inkisar ruhu içinde en müsteb'ad bir ümide zaman fırsatı virmek için üç gün daha bekledim. Bugün artık bu arızamın benden daha bahtiyar olabilmesi ihtimalinden başka ümid imkanı kalmadı.

Bendeniz şimdye kadar zat-ı devletinizden ancak yüksek ve indimde kıymeti namahdud teveccüh görmeğe alışmış idim. Son günlere kadar hiç olmazsa en küçük i'taba uğramamış bir insanın bir an içinde merdud bir politikacı sınıfına atılması elbette ağır çok ağırdır.

/2/ Vicdanımın ve izzetinefsimin beni sevkettiği yol üzerinde başıma incek darebata tahammül kuvvetine malikim. Lakin muhakemesiz mahkum olmak istemem. Kazanmak ne kadar güç ve kaybetmek ne kadar kolaymış!

Teveccühünüzden mahrumiyetimin en keskin ve yaralayıcı delili ile yüzyüze, karşı karşıya bulunduğum şu dakikalarda o teveccühün benim için ebedi tarihçesi hafızamın levhası üzerinden hüsuftan münezzeh ciyadetiyle safha safha geçiyor.

--Beni Mersin'de kimsenin vesateti olmaksızın bizzat bulduğunuz gün, Mersin'e vali ve Büyük Millet Meclisi'ne mebus yapmak arzusunu izhar buyurmuştunuz.

--Bu lütfekar teveccühün temadisiyle mebus olduktan sonra bir çok vesilelerle "Yüksek evlad, kıymetli arkadaşı!" taltiflerine mazhar idilmiştim.

--İş Bankasının gazi Çiftliği'nde tesit edilen bundan evvelki yıldönümünde, bendeniz için, "Bu, hem doktordur, hem hukuk doktordur, hem siyaset doktordur, hem edebiyat doktordur ve güzel arkadaştır" buyurmuştunuz.

--İsmet Paşa hazretlerinin geçen kış zarfındaki suarelerinde Alman Sefiri Nadolny ile kadeh kaldırmak için Meclis Reisi Kazım Paşa hazretlerini, Fırka Reisi Vekili Ali Beyefendiyi, "Biz /3/ reisler Alman Sefiri ile içelim" hitabıyla davet buyurduktan sonra, bütün rüfeka içinden bendenizi de emrederek, "Bu da rüesadandır, bizimle içsin" cümlesiyle müstesna taltifinize layık görülmüşdüm.

--Yine geçen kış Hilal-i Ahmer Balosunda iltifat-ı devletlerine mazhar olmakda iken hazır bulunanlardan Yunus Nadi Bey'in teyidkar sözlerini keserek, "beni dinleyiniz! Bunu Mersin'de buldum, mühim bir gün gelecek", Doktor, iş başına geç' diyeceksiniz ve bu adam iş görecek" buyurmuştunuz.

Her birisi hatırımda zeval bulmaz minnet ve şükran hisleriyle memnuç ve mahfuz bulunan bu teveccüh nişanelerinden bazılarını burada zikretmekden maksadım, duçar idildiğim red muamelesi ile ona takaddüm eden zamanlardaki vaziyetimin arasında bir nisbet ve mesafe tesis edebilmek ve eğer /4/ bir cürmüm ve kabahatim varsa onun bu mesafe ve nisbeti bir hamlede zirüzeber idebilecek kadar büyük ve nakabil-i müsaleme olub olmadığımı tayin imkânına yaklaşabilmekdir.

Pek muhterem ve muazzez Paşa hazretleri,

Şimdi sebab-i nikbet ve merdudiyetim olan hadiseyi, esbab ve avamiliyle birlikde kısaca arz ideyim:

Açıldığından beri Meclisin mesaisi azdır. Encümenler henüz faaliyet mahsulü vermeğe başlamadığı için Meclis işsizdir. Koridorlarda yüzlerce işsiz adam dolaşır; bunlar aralarında ekseriya havadan sudan, Ankara'dan, İstanbul'dan, bazen de bittabi ciddi memleket mesailinden bahs iderler. Bendeniz de bunlar meyânındayım.

Birçok defa arkadaşlarla havaiyat arasında ciddi memleket işlerinden bahsettik. Bu arada günün başlıca meselesi olan Şark Vilayetleri işi üzerinde gah o havaliden gelenlerin menkulatına, gah herhangi birimizin mesmuatına ve gah resmi malumata nazaran konuştuk. Şaka ve alay sırasında dereden tepeden intikal ittiğimiz de ilave ideyim.. Son Fırka içtimaindan üç-dört gün evvel, Meclis koridorlarındaki sıralardan biri üzerinde /5/ Ziya Gevher Bey'le oturuyordum. Bize mahkemenin hitamında hükümetçe hediye edilmiş olan ve büyük olduğu için bana tahammülden fazla masraf yaptıran otomobili kendisine satabilmek gayret ve tecrübesinde bulunuyordum. O esnada Afyon mebusu Ali Bey ve Avni Paşa geldiler; kahve içmek için oturdular. Söz Avni Paşa dolayısıyla Adana çiftliğine, çiftçilikten asayişe, oralarda asayiş ihlal idenlerin ve hapishaneyi dolduranların Kürtler olduğuna, her sene gelen Kürt işçilerin sakin köyleri izaç ittiğine intikal itdi. Bendeniz Pierre Redan isminde bir Fransız muharririnin 1921'de Kilikya hakkında yazdığı bir kitapta, Kürdistan'dan Kilikya'ya yarım asırdan beri bir muhaceret kanalı açılmış olduğuna, şimdiden orada 30-40 bin Kürt yerleştiğine ve Kilikya ziraatı inkişaf itdikçe Şark Vilayetlerinden denize doğru akanların çoğaldığına ve Fransa'nın amali nokta-i nazarından bunun faideli bir hadise olduğuna dair mütalaaat serd ittiğini hikâye itdim. Bize biraz öteden kulak misafiri olan Necib Asım Bey, bahse alakadar olarak geldi, bilmem hangi Ermeni mebusun bir zaman söylediği bir temsil usulünden bahsetti. O esnada Trabzon Mebusu Hasan Bey de müsahabeye iltihak /6/ itdi. Söz evvela umumi bir mevzu üzerinde iken yavaş yavaş günün meselesi olan Şark Vilayetleri mecrasına girdi. Bendeniz öteden beri Şark Vilayetleri işine -bir mesele-i milliye olduğu için- hassasiyetle alaka gösteririm. Hatta daha bir haftalık mebus iken, Şeyh Saişd isyanının ilk devresinde, yine Fırka içtimainda Fethi Bey Hükümetinden daha ehemmiyetli tedabir alınmasını talep iden ilk söz sahibi idim. Aynı hassasiyetle çok ehemmiyetli tedabir alınması nokta-i nazarı etrafında lafa karıştım. Muhterem Hasan Bey'in hararetili konuşma tarzı sohbe münakaşa şekli virdi. Beş-on dakika ancak konuşmuş idik ki Hasan Bey:

—İçeride kürsü var, söyleyebilirsen orada söyle!" didi. Bendeniz de:

—Orada da söyleyebilirim" Didim ve bu meselenin açık konuşulmasında faide olduğunu, hâlbuki hükümetin çok ketum davrandığını ilave itdim. İşte bendenizin Fırka içtimainda söz almanın menşe-i ruhiyesi bu mükâlemeden ibarettir.

Fırka içinde söz almak ve tenkide bulunmak elbette kabahat değildir. Benim bir kabahatim varsa o da şedid konuşmuş olmağlığımdır. Onun da saik-i ruhiyesini arz ideceğim /7/:

İsmet Paşa hazretleri Fırka içtimainda, Şark işleri hakkında beyanatta buldukları esnada, koridorlarda nakıs malumat üzerine bu işler etrafında hakikate uymayan dedikodular yapıldığından ve bunun iyi olmadığından bahisle dedikoducuları kürsüye ve açık konuşmaya davet buyurdular. Fırka zabıtlarını gördüm; ihtimal ki benzeniz böyle anladım. İsmet Paşa Hazretlerinin bu sözleri benzenize derhal iki- üç gün evvel koridorda Hasan Beyefendi ile aramızda geçen münakaşayı hatırlattı. Hasan Bey, belki latife amız bir tehdit tarzında bana kürsüyü işaret itmişti; İsmet Paşa Hazretleri de şimdi isim zikretmeksizin ve bittabi ciddi olarak aynı işaret ve davette bulunuyordu. İtiraf iderim ki daveti üzerime alındım ve şedid bir teessür ve teellüm buhranı geçirdim. Şimdiye kadar kendilerine hürmetde asla kusur itmediğim, yüksek zekâ, fazilet ve meziyetlerinin hayranı bulunduğum ve karşısında daima çok dinlemek ve çok istifade itmekden başka bir şey düşünmeyen bir şagird olmak istediğim ve hakikaten mazhar-ı muhabbet ve teveccühü olduğuma kani bulunduğum /8/ İsmet Paşa Hazretlerinin beni bir dedikoducu ve açık konuşmaya davet idilen sinsi bir politikacı görmesinden derin bir ıztırab duydum.

Pek muhterem ve muazzez Paşa Hazretleri,

Benim gibi en büyük kuvvetini, mefkûresini, onun mümessillerine ve müesseselerine samimi ve dürüst merbudiyyetde bulan bir aciz için bu vaziyette görülmekden daha elim bir an olamazdı. Yanlış veya doğru, o dakikadaki anı tahlilimde, arz ettiğim koridor mükâlemesi ile İsmet Paşa Hazretlerinin beyanatı arasında beni de istihdaf iden bir rabita gördüğüm için şu seri muhakemeyi yürütdüm:

1. İsmet Paşa beni bir dedikoducu ve hükümet aleyhinde çalışır add ediyor
2. Davete cevab virüb açık konuşmazsam bu töhmeti kabul itmiş olurum
3. Celseden sonra gidip, "Ben koridorda konuşdum ama dedikoduculardan değilim" demek manasızdır.

Bu teselsül ile söz almak neticesine vasıl oldum. Söz alıp almamış olmaklığında ehemmiyet tevehhüm idecek küstahlığım yokdur. Fakat maalesef İsmet Paşa Hazretlerinin beyanatı etrafında tahliller yürütürken kendilerini asla istemeksizin rencide idecek /9/ ve herhalde mugayir-i hürmet değil, fakat belki şedid geçidler yapmış olduğumdan bu nokta üzerinde de maruzatta bulunmaklığıma müsaade-i devletlerine rica iderim:

Bendeniz o gün Meclise asla bir cidal tecrübesi yapmak fikriyle gitmedim. Dolabımdan mektuplarımı, gazetelerimi almak ve mümkün olursa muhasebeden para almak için gittim. O gün Fırka içtimarı olacağından ve Şark Vilayetlerine müteallik mesele görüşüleceğinden dahi haberdar değildim. Fırka içtimarı olacağına Meclis girdikten ve toplanma zilini işitdikten sonra ve Müfettiş-i Umumilik layihası müzakere idileceğine ictima salonunun kapısından girerken muttali oldum. Ne müzakere idileceğini sordum dört- beş mebus arkadaş adem-i malumat beyan itdiler, o esnada tesadüf itdiğim Reis Vekili Ali Beyefendiden mevzu-ı müzakereyi öğrendim.

--Ben de birkaç söz söylemek isterim” Didim. Ali Bey:

-- Söylemesen daha iyi olur” diye cevap viridi.

-- Bakalım” Didim, salona girdim. Söz söylemek kararım muhakkak olmadığı gibi, söylesem dahi ancak üç-beş cümle ile Şark Vilayetleri meselesinin atf idilecek bütün ehemmiyetlere değeri olduğunu teyid /10/ idecektim. Bundan vazifemi yapmış olmak hazzını duyacağdım.

Dedikoduculuk tabirini arz itdiğim masabıktan dolayı üzerime almakdan duyduğum tessür bendenizi fevrani bir lisanla konuşmağa sürükledi.

İşte pek muhterem, muazzez Paşa Hazretleri, bütün kabahatim bundan ibarettir. Şimdi müsaade-i devletinizle maruz olduğum cezaları sayayım:

1. Şark Vilayetleri meselesi etrafındaki hassasiyetimin adem-i samimiyetine hükm olundu.
2. Bir komplonun, bir kliğin, bir hizbin pişdarı, bayrakdarı, işaret fişengi addedildim.
3. Kendi haberim olmaksızın mütemadi doldurularak, şuursuz bir surette meçhul teşekküllere alet olmakla, alet olmak hamakatiyle itham idildim.
4. En ağırını arz idiyorum: Yalnız Gazi Reiscumhur, Fırka Reis-i Umumisi olarak değil, beni elimden tutan büyük hami olarak tanıdığım ve bu itibarla dahi ebediyen minnetdarı bulunduğum zat-ı devletinizden bir dakika maruzatda bulunmağımı hususundaki istirhamda da redde maruz kaldım. Halbuki hadiseden pek az evvel davet-i devletleri şeref ve meserretine nail olmuşdum.

Fırka celsesinin hitamını müteakib İsmet Paşa hazretleri bendenizi /11/ litfekar bir tarzda okşamışlardır ve iltifatlarını davet itdiğim zanniyle sevinmişdim. Sonradan darb vesaire töhmetleri çıkınca izahat virmeğe şıtab

İtdim. İğbirarlarının derecesini tahmin idemediğim için devlethanelerine ve ya makamlarına müracaatdan ictinab itdim. Takib itdiğim telaki fırsatını bir gice Kulübde bularak bütün esbab ve evamil-i ruhiyeyi arz itdim. Her türlü şahsi endişelerden ari hürmetlerimi arz itdim ve bir kabahatım olmuş ise bağışlanmasını istirham itdim. Hüsn-i telakki ve iltifat buyurdular; ellrinden öpdüm. İki gün sonra –nereden işitdiğimi arz itmemecliğine müsaade buyurmanızı istirham iderim- kendilerine atfen, “Reşid Galib mahv olmuşdur!” sözü deveran itdi. Evvelki akşam yine Kulüb’de kendileri tarafından iki arkadaşımın eli sıkılmak ve benim sıkılmamak suretiyle muamele gördüm.

Pek muhterem ve muazzez Paşa Hazretleri,

İsmet Paşa Hazretlerine vaki maruzatımın ve bu maruzatımın mahv olmak korkusundan tevellüd itmediğine itimad buyurulur ümidindeyim. Bendenizin aradığım – safiyetimi bütün cehdimle siyanet itdiğim /12/ hayatımda- damla damla toplayıp biriktirdiğim en kıymetli şeylerin, yani teveccühlerinizin bana iadesidir. Zat-ı devletinizden ve İsmet Paşa Hazretlerinden istediğim budur. Cezaya layık görüldü isem bu kadar kafidir. Benim ruhumda bir insana bunlardan ağır ceza olmaz.

Pek muhterem, muazzez Paşam, maruzatımı bitirdim; hükmünüze intizar idiyorum. Kaç senelik sessiz, sadasız, talepsiz, iddiasız mesaimle memleket işlerinde hiç olmazsa pak bir samimiyet isbat idebildiğimi zan idiyordum. Heyhat! Şimdi bu kadar uzun maruzatımla hala o samimiyeti isbat gayretinde devam mecbur oluyorum. Teessür saikasıyla hatalar irtikab itmişsem onların da affını istirham idiyorum.

La-yezal tazimlerimle ellerinizden öpüyorum, pek muhterem ve muazzez Paşa Hazretleri.

15 Kanun-ı evvel 1927

Doktor

(İmza)

Kaynakça

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II

Aybars Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, İzmir: 1988

Birinci Türk Dili Kurultayı, İstanbul: 1933.

Birinci Türk Tarih Kongresi, Ankara: 1932.

Bozdağ İsmet, *Atatürk'ün Sofrası*,

Elman Şevket, *Dr. Reşit*

Kal Nazmi, *Atatürk'le Yaşadıklarını Anlattılar*,

Metin, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.1 s.1

Okyar Fethi, *Üç Devirde Bir Adam Galip*,

Soyak H. Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*

Tunçay Mete - Özen H., "1933 Darülfünun Tasfiyesi", *Yeni Gündem-Bilim ve Sanat*, Ekim, 1984.

Turan Şerafettin, *Mustafa Kemal Atatürk*,

Yeni Mersin gazetesi

Widmann Horst, çev. A. Kazancıgil- S. Bozkurt, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, İstanbul: 1981.

در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است

- ۳ -

در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است
 در این روز که از سوره نوری است

- ۴ -

- 2 -

تاریخ
سلطان
سلاطین

- 0 -

اینها ، سوز اولادک عمری بر برانور ازورنه ایتکه باوانسه یواسه
کونک سلسله اولان سنک دلازلری بحواسه کوهه . بده که اولور یوز
سربه دلازلره ایسه - برسد لیل اولدیلر اگون مه حسابله ایلانه کونج
تقی ده برهفته لیل یبعوا ایتکه شیخ سعید کتیبانک ایلک دوره سنه
ینه فرقه ایضا عده فتحی تک انندی حکومتده ده اهلیملی بیا بر
آلیمنی طلبه ایله ایلک سوز صابج ایلم . یعنی حسابله حیدر اهلیمی
سایر آلیمنی لفظ لفظه اطرافده لایله قاری ایشم . فوج شهیدکلا
عوارقی قونوسمه طرفن حمیه تاش سفینه شکی دیدنه . سه اول دوشینه
آقی قونوسمه ایلک که حسب تک :

— ایچیله کس دهر سولیده لیر سگ ادراره سولور
دیره بده کوره :

— ادراره ده سولیده لیرم
دیمم و بوسلرک آسینه فوزه و شایهده نایده اولدیلر ، علمله
حکومت خوست کتم داوران لیلی علاوه ایتم . ایسه بده لول
فوزه ایضا عده سوز اولدیلرک بربجه ایتکه و فوج بشار رنجیسی
بوتکلردن عبادت دیر .

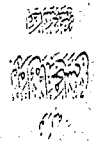
فوزه ایچده سوز اولمده و تقیدده بولویله البته قیامت دکلمه . شمع بر
قیامت دیرسه ادراره سعید قونوسمه اولدیلر . اولک ده
سایر بر دوجیسی خسته ایله ایتیم :

ضیا کله تکله اولور بورجم . زره کونک خانهده حکومتده لیدی
ایلمه اولان و بولور اولدیلر اگون نای تکلمه فضا معرفت بایران
اولور بولوی کتیلد صابه بیلک غیرت دکره سنه بولور بورجم اولماوه
آقون ندوره علملک و فوجی یاش کلیل . فوزه ایچیم ایتکه اولور دیر
سوز کوی یاش اولدیلده آلمه حیفیلده ، حیفیلده آسایش ،
اورالاره آسایش اخلان ایلرک و حسبانی دولدر ایلرک کوردر اولمده
کوره کله کوردر ایلرک سانه کوبوله ایچیم ایتکه انتقاه ایله

سده که بینه رره دان اسنده بر فرانس مجربت ۱۹۴۱ ده کلکبا فسخه
یاردیلر بر کتیلده کورده سنه کلکبا ببارج علمد رینه برجه جوت نایلی
آهلیسه اولدیلر ، سیدییه ادراره ۳۵- ده بیک کور و بر سولیکه
دکلکبا زلفی اکتاف ایتدیکه سربه دلازلردن دکره دوزخ ایلرک
جو خالیغه و زلف تک آملی لفظ لولردن بونک نایله بر خادیم
اولدیلر و ایصف لمان سرد ایتدیکه حساب ایتم . زره بر ایتدیلر
قولده سربه اولان ججه علم تک ججه علمده اولورده کلده ،
بلیح دهکه ایسه معلومک بر زمان سولیده بر بر تمقل ایلرله کیک
ایستک ادراره طرفن سنه حربه تک ده مشایه ایلمه

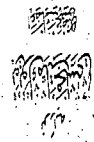
۱ - ...
 ۲ - ...
 ۳ - ...
 ۴ - ...
 ۵ - ...
 ۶ - ...
 ۷ - ...
 ۸ - ...
 ۹ - ...
 ۱۰ - ...
 ۱۱ - ...
 ۱۲ - ...
 ۱۳ - ...
 ۱۴ - ...
 ۱۵ - ...
 ۱۶ - ...
 ۱۷ - ...
 ۱۸ - ...
 ۱۹ - ...
 ۲۰ - ...
 ۲۱ - ...
 ۲۲ - ...
 ۲۳ - ...
 ۲۴ - ...
 ۲۵ - ...
 ۲۶ - ...
 ۲۷ - ...
 ۲۸ - ...
 ۲۹ - ...
 ۳۰ - ...
 ۳۱ - ...
 ۳۲ - ...
 ۳۳ - ...
 ۳۴ - ...
 ۳۵ - ...
 ۳۶ - ...
 ۳۷ - ...
 ۳۸ - ...
 ۳۹ - ...
 ۴۰ - ...
 ۴۱ - ...
 ۴۲ - ...
 ۴۳ - ...
 ۴۴ - ...
 ۴۵ - ...
 ۴۶ - ...
 ۴۷ - ...
 ۴۸ - ...
 ۴۹ - ...
 ۵۰ - ...

۱ - ...
 ۲ - ...
 ۳ - ...
 ۴ - ...
 ۵ - ...
 ۶ - ...
 ۷ - ...
 ۸ - ...
 ۹ - ...
 ۱۰ - ...
 ۱۱ - ...
 ۱۲ - ...
 ۱۳ - ...
 ۱۴ - ...
 ۱۵ - ...
 ۱۶ - ...
 ۱۷ - ...
 ۱۸ - ...
 ۱۹ - ...
 ۲۰ - ...
 ۲۱ - ...
 ۲۲ - ...
 ۲۳ - ...
 ۲۴ - ...
 ۲۵ - ...
 ۲۶ - ...
 ۲۷ - ...
 ۲۸ - ...
 ۲۹ - ...
 ۳۰ - ...
 ۳۱ - ...
 ۳۲ - ...
 ۳۳ - ...
 ۳۴ - ...
 ۳۵ - ...
 ۳۶ - ...
 ۳۷ - ...
 ۳۸ - ...
 ۳۹ - ...
 ۴۰ - ...
 ۴۱ - ...
 ۴۲ - ...
 ۴۳ - ...
 ۴۴ - ...
 ۴۵ - ...
 ۴۶ - ...
 ۴۷ - ...
 ۴۸ - ...
 ۴۹ - ...
 ۵۰ - ...

۱ - ...
 ۲ - ...
 ۳ - ...
 ۴ - ...
 ۵ - ...
 ۶ - ...
 ۷ - ...
 ۸ - ...
 ۹ - ...
 ۱۰ - ...

۱ - ...
 ۲ - ...
 ۳ - ...
 ۴ - ...
 ۵ - ...
 ۶ - ...
 ۷ - ...
 ۸ - ...
 ۹ - ...
 ۱۰ - ...

(Faint, mostly illegible handwritten text in Ottoman script, possibly a list or collection of entries.)

(Faint, mostly illegible handwritten text in Ottoman script, possibly a list or collection of entries.)